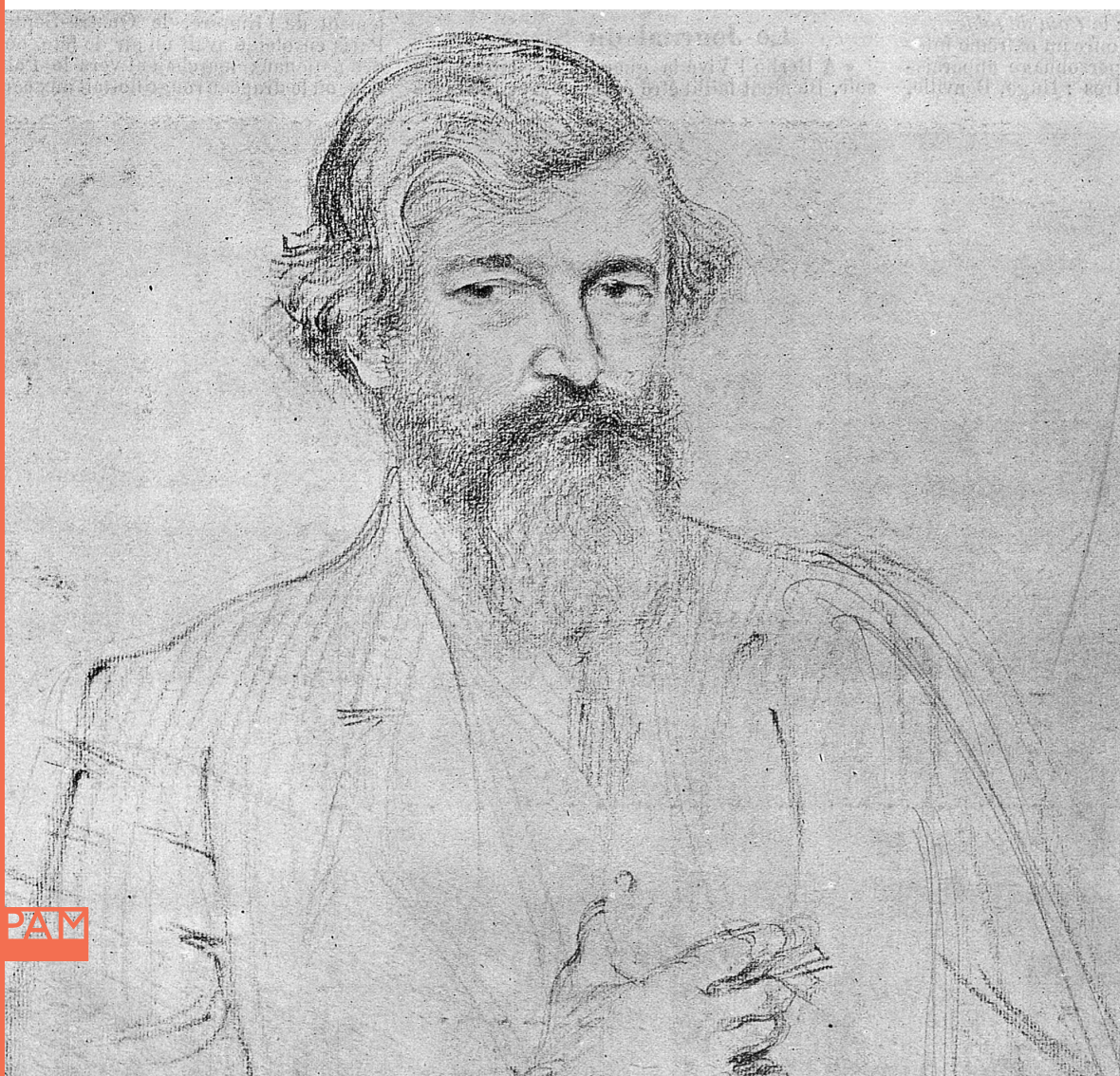

Un nou retrat de Santiago Rusiñol a través dels seus escrits a *L'Esquella de la Torratxa*

JUAN CARLOS RODRÍGUEZ ESTEBAN

Juan Carlos Rodríguez Esteban

UN NOU RETRAT
DE SANTIAGO RUSIÑOL
A TRAVÉS DELS SEUS
ESCRITS A *L'ESQUELLA*
DE LA TORRATXA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
2022

Aquesta edició ha comptat amb el suport especial
de l'Ajuntament de Llinars del Vallès.

Primera edició, juny de 2022

© Juan Carlos Rodríguez Esteban, 2022

La propietat d'aquesta edició és de

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-230-9

Dipòsit legal: B. 8041-2022

Imprès a Gráficas Rey

Disseny de la coberta: Jordi Avià

ÍNDEX

AGRAÏMENTS	5
AMB LA VÈNIA	7
1. INTRODUCCIÓ	11
1.1. ORIGEN	11
1.2. PRECEDENTS	15
1.3. <i>L'Esquella de la Torratxa</i>	17
1.4. OBJECTIUS	22
1.5. METODOLOGIA I CRITERIS	22
1.5.1. <i>Transcripció</i>	22
1.5.2. <i>La creació d'una base de dades</i>	26
1.6. LA FONT PRINCIPAL DE TREBALL	26
1.6.1. <i>Les 943 publicacions teòriques</i>	31
1.6.2. <i>Les 820 publicacions reals</i>	33
2. L'ANÀLISI	35
2.1. RUSIÑOL APÒCRIF	36
2.1.1. <i>El primer grup de gloses apòcrifes</i>	42
2.1.2. <i>El següent grup de gloses apòcrifes</i>	47
2.1.3. <i>El període de la guerra mundial</i>	47
2.1.4. <i>Una altra tanda de gloses falses</i>	48
2.1.5. <i>La glosa inicial de 1921</i>	49
2.1.6. <i>El 1922 continua la mateixa tendència</i>	51

2.1.7.	<i>El 1923</i>	52
2.1.8.	<i>La tendència dels anys precedents es consolida el 1924</i>	54
2.1.9.	<i>El 1925</i>	57
2.2.	CONTRA UNA MORT OMNIPRESENT	61
2.2.1.	<i>Genealogia i història familiar de la saga Rusiñol a Manlleu. A la recerca d'un hereu</i>	61
2.2.2.	<i>Influència genealògica en Santiago Rusiñol i la seva literatura. El senyor Esteve dual</i>	72
2.3.	ELS DINERS	91
2.3.1.	<i>Un pèssim comptable</i>	91
2.3.2.	<i>Xarau balafiador, gasin, i viceversa</i>	98
2.4.	LES DE CASA I LES DE FORA	107
2.4.1.	<i>Influències prèvies</i>	107
2.4.2.	<i>Anàlisi de «dones» al 'Glosari'</i>	119
2.4.3.	<i>Epíleg</i>	149
2.5.	TEMPS PASSAT, SEMPRE ENVEJAT	153
2.5.1.	<i>La velocitat i el paisatge</i>	155
2.5.2.	<i>Ciència i científics</i>	168
2.5.3.	<i>Imatge i so</i>	182
2.6.	TRADICIONS	195
2.6.1.	<i>Tres places de toros a Barcelona</i>	195
2.6.2.	<i>Fariseisme i mossens bons</i>	223
2.7.	XARÀNIUS	255
2.7.1.	<i>Contactes previs</i>	255
2.7.2.	<i>Els 'Glosaris'</i>	263
2.8.	S. R. EN ESTAT PUR	314
2.8.1.	<i>Faulista, metafòric i incoherent</i>	314
2.8.2.	<i>Salut i epicureisme</i>	346

UN NOU RETRAT DE SANTIAGO RUSIÑOL A TRAVÉS DELS SEUS ESCRITS...	471
2.9. RUSIÑOL, AUTOR D'AFORISMES	366
2.10. L' <i>HERMOSO</i>	381
2.10.1. <i>Enamorament sobtat amb efectes retardats</i>	381
2.10.2. <i>Amor latent i romanç tòrrid</i>	391
2.10.3. <i>La maduresa de la relació</i>	412
2.10.4. <i>Retrobament i comiat</i>	417
3. CONCLUSIONS.	
UN NOU RETRAT DE SANTIAGO RUSIÑOL BASAT EN EL SEU PROPI TESTIMONI	423
3.1. DOCUMENTS APÒCRIFS	423
3.2. GENEALOGIA	424
3.3. LA HISTÒRIA FAMILIAR A LA LITERATURA DE RUSIÑOL	425
3.4. FACTORS ECONÒMICS	427
3.5. LES DONES	428
3.6. EL PROGRÉS	429
3.7. ELS TOROS	431
3.8. ANTICLERICALISME A MITGES	432
3.9. DOS GLOSADORS	433
3.10. LES LLICÈNCIES DE L'ARTISTA	434
3.11. MALALT SALUDABLE	434
3.12. PRODUCCIÓ DE SENTÈNCIES	435
3.13. RUSIÑOL I ARANJUEZ	436
4. BIBLIOGRAFIA	439
4.1. HEMEROTEQUES DIGITALS	439
4.2. TESIS I TREBALLS DE FI DE CARRERA	440
4.3. LLIBRES	442

4.4. ARTICLES I CAPÍTOLS DE LLIBRES	450
4.5. ARXIS, MANUSCRITS, TESTIMONIS ORALS I D'ALTRES.....	457
4.6. LLOCS WEB	458

AMB LA VÈNIA

«[...] on el glosador ha anat a parar per la seva mania del trasbals crònic»

XARAU, G19090730

Trobar un cementiri dins els ja inexistents murs de la ciutat és una cosa que no passa sovint. Les epidèmies, la creixent duresa dels cors i el culte a l'efímer els han anat desplaçant als afores. Però aquest pel qual passejo avui és una bellíssima excepció situada a la muntanya de Montjuïc, i mira cap al mar.

Molts dels seus habitants són il·lustres artistes, polítics i empresaris famosos dels passats dos segles. Quasi tots habiten en panteons que són obres d'art irrepetibles, com els ocupants.

Gestos de vanitat perdonables, marbres que evidencien el poder d'un últim sospir. En alguna ocasió plens de símbols estranys, trampes que conviden el visitant a passar una estona davant del túmul per intentar desxifrar-los. Perquè tots els trucs són vàlids per assegurar-se una mica de transcendència.

Barrejades amb els sepulcres d'elit, com si fossin la ganga d'una mena que no és conscient d'estar feta de la mateixa pols, es veuen les tombes senzilles dels ciutadans del carrer. En aquestes, la poesia s'aconsegueix moltes vegades de la manera més evident: amb un bon epitafi.

He vingut fins aquí per veure un amic. És d'aquells que es poden qualificar d'especials. Algú a qui he hagut de conèixer i estimar a través de les seves obres pòstumes, perquè va morir vint-i-cinc anys abans que jo naixés. Va expirar al mateix poble on jo vaig venir al món, però la família va voler enterrar-lo a la seva ciutat natal. Avui vinc a visitar-lo al lloc on imagino que, després d'una vida sense descans, per fi reposa.

Em reben uns agressius mosquits que s'acarnissen amb els meus turmells. I després diuen que només surten a les tardes! A no ser que es tracti d'insectes fantasmes. Les picades, però, són molt reals.

Arribo fins al sepulcre que està marcat amb el número 10, molt a prop de l'entrada. La placa principal indica que es tracta de la tomba de Lluïsa Denís, i a la làpida, al costat del nom de la propietària, trobo també el del seu espòs, el meu amic Santiago Rusiñol.

Vull demanar-li permís per executar una de les meves últimes bogeries: traduir al castellà els més de nou-cents escrits que va publicar a *L'Esquella*. M'adono de la ironia que representa que això el converteixi en «noucentista» d'alguna manera.

Vinc a jurar-li que no seré *traduttore traditore*, a assegurar-li que respectaré la frescor de la seva expressió catalana, a comprometre'm a explicar el mateix que ell va relatar (el que és evident i el que roman ocult) i a dir-li que, com a molt, canviaré per punts algunes de les comes que tant estimava.

Estic segur que ell, tan addicte a l'excentricitat, ho aprovarà amb un somriure, però m'agradaria tenir la seva confirmació formal. De manera que pujo a la banda esquerra del monòlit on està enterrat i li explico el projecte.

—Em sembla bé —contesta, amb aquella veu que Josep Pla qualificava de nasal— i més si, com dius, la gent del teu poble hi està molt interessada. Consent, sempre que ho prenguis amb la deguda calma. De la lectura de les gloses hauràs deduït que no soc partidari de les presses.

Venço la temptació d'iniciar una discussió sobre l'eficàcia. Tampoc té sentit parlar dels mitjans actuals que desconeix. Així que accepto la seva recomanació, la qual adaptaré a allò que considero assossec. Per canviar de tema li pregunto per què no descansa al mausoleu dels Ruíñol, tot just a uns cent metres.

—Però, home! Tu ja coneixes la resposta. Com saps, me'n vaig anar a l'altre món abans que la Monina. Ella es va aprofitar de les circumstàncies i va fer que em portessin aquí, perquè estiguéssim junts la resta del nostre temps. La veritat, jo m'hauria quedat a Aranjuez amb molt de gust, però després d'aquella escapada meva a París, que va durar set anys, i de tant de temps que ella em va cuidar sense demanar res a canvi... em tocava cedir! Això sense comptar que ben poca cosa podia fer per oposar-m'hi.

Somric i recordo una tomba que vaig veure a Mèxic on l'epitafi deia: «Al meu X, de qui ara sé on passa totes les nits».

—I tampoc m'agradaria aguantar l'eternitat sencera sentint més consells de l'avi Jaume, o del meu germà Albert —va prosseguir—. Estic més acostumat a la de casa, que sap que necessito llibertat i que amb una miqueta en tinc prou.

—És clar —vaig respondre—. Aquí no es pot anar gaire lluny.

—En això t'equivoques —em va corregir—. Per a nosaltres no hi ha distàncies. No t'ho ha explicat el teu besavi, el meu amic *Calores*? L'única cosa que hem de respectar és la matinada, que cal passar-la al

cau, però durant el dia podem anar allà on vulguem. Jo gaudeixo de bones estones a Mallorca o a Aranjuez. Tot i que la majoria de les vegades em conformo amb un tomb pels voltants.

—Per veure els amics?

—No! Ja els vaig freqüentar prou en vida. Em referia a caminar per la rodalia del cementiri. No t'imagines la concurrència quan es fa fosc. Cotxes i més cotxes, que porten fins a aquest lloc tranquil innombrables parelles per celebrar la vida al temple de la mort.

Penso que deu estar content de tenir tants xiprers a prop, tot i que hi visquin aquests mosquits tan empipadors.

—Mira, noi —respon, com si em llegís el pensament—, a mi les bestioles no em piquen perquè vaig sempre molt tapat. Coses de la meua època, i ara ja no puc canviar d'estil.

—Home! Noi... noi, no ho soc tant, que ja estic a punt d'arribar als seixanta-tres.

—Un xaval. Almenys comparat amb mi, que passo dels cent cinquanta. Però bé, he de deixar-te perquè sento que la Lluïsa em crida. Torna quan vulguis. I amén a l'assumpte de la teua tesi.

Em quedo una estona més contemplant l'àngel de pedra que vetlla impertèrrit sobre la parella. Intueixo que em mira de reüll des de la seva postura atípica, amb les ales plegades. No obstant això, té el peu dret lleugerament avançat, cosa que indica que està a punt de llançar-se a volar.

És obra primerenca de l'amic Enric Clarasó, encarregada per la Lluïsa just després de casar-se amb en Santiago. D'això se'n diu previsió.

1. Tomba de Lluïsa Denís i Santiago Rusiñol.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. ORIGEN

Com hem arribat aquí? Què fa que un doctor en química, nascut a la província de Madrid, es proposi fer, als seixanta-tres anys, una segona tesi doctoral, al món de les lletres, en català i relacionada amb Santiago Rusiñol?

En primer lloc, el doctorand va néixer a Aranjuez, localitat amb una profunda connexió ben coneguda amb l'artista. Des de la infància es va acostumar a veure una estàtua situada a l'entrada del poble, a la plaça Santiago Rusiñol, just al davant de l'Oficina de Turisme i envoltada de jardins (vegeu la imatge 2). Aquest bust portava el mateix nom de la plaça on l'havien situat, i el pare de qui avui escriu aquestes línies li explicava com l'obra havia estat finançada per subscripció popular i instal·lada el 1951 en presència de la filla de l'artista.¹ L'havia esculpit Sixto Alberti, artista també català, com aquell home amb cognom d'ocell (transformat en *ruiseñor*) de mirada severa, congelada en pedra. El *pájaro* era un pintor català, enamorat d'Aranjuez, i havia mort a l'habitació d'un hotel del poble. Tot seguit, pare i fill anaven a la cruïlla dels carrers San Antonio i Stuart (rebatejat *Generalísimo*) per veure una placa situada a la façana, al costat d'una de les habitacions de l'antiga Gran Casa de Viajeros del Comercio, on es podia llegir: «Aquí vivió y murió Santiago Rusiñol, genial pintor de los jardines de Aranjuez. 13 de Junio de 1931».

El destí va portar el doctorand, quan tan sols tenia nou anys, a viure en aquella Catalunya que era la terra natal de Rusiñol. A partir d'aquí, la vida, els estudis i el treball el van anar passejant per diferents països. Algèria, França, Alemanya i els Estats Units van ser residències temporals o intermitents. Un cop completada l'etapa laboral en el món de la química, va voler tornar a les seves arrels, si més no de manera parcial, i dedicar-se a una de les seves devocions més grans: escriure. En

1. «Aranjuez rinde homenaje a la memoria de Santiago Rusiñol», *ABC*, 1 de juny de 1951, p. 15.

2. Entorn enjardinat del bust de Rusiñol, anys 1950.

Font: Web fotogràfic del Real Sitio y Villa de Aranjuez, de J. Juan De Oro Durán.

aquest període va descobrir una altra connexió amb Rusiñol, mentre escrivia a quatre mans les memòries de la seva mare: el besavi matern, el *Tío Calores*, sobreguarda del Patrimoni a Aranjuez, havia coincidit amb l'artista als jardins durant les seves temporades pictòriques.²

Tornar a passejar pels jardins a la tardor o a la primavera, prendre un refresc a El Rana Verde i altres activitats comunes amb les estades de Rusiñol al poble el van fer sentir novament *ribereño*, encara que amb un fort vernís català.

Al poble el van acollir com si fos el fill pròdig, especialment a l'associació Foro Cívico, consagrada en cossos i ànimes a les activitats culturals relacionades amb Aranjuez. A les seves reunions el van posar al corrent de la diàspora soferta per aquell bust anteriorment esmentat: primer s'havien eliminat els jardins i la caseta d'informació i turisme, i el pobre Don Santiago es va quedar tot sol al mateix lloc (vegeu la imatge 3).

Després, amb motiu d'una reordenació de la plaça el 2014, el bust va ser traslladat als magatzems municipals, on havia de romandre tem-

2. FARRAMUNTANA, *Tiago y Calores (Rusiñol en Aranjuez)*, Madrid, Círculo Rojo, 2019.

3. Bust de Rusiñol a Aranjuez, anys 1990.

Font: Web fotogràfic del Real Sitio y Villa de Aranjuez, de J. Juan De Oro Durán.

4. Caixa amb el bust de Rusiñol als magatzems municipals. Aranjuez, 2018.

Font: Tomás Ruiz.

poralment abans de ser ubicat al seu nou emplaçament al carrer de la Reina, al costat dels jardins que tant freqüentava i estimava Rusiñol.³ Quatre anys més tard, el bust, parcialment desmuntat, encara passava les nits dins una caixa als afores del poble (vegeu la imatge 4).

En conseqüència, el Foro Cívico es va proposar dedicar un any (2019-2020) a la memòria de Rusiñol i programar activitats diverses que po-

3. «Traslado busto Santiago Rusiñol», *Nuevo Más*, 9 de maig de 2014, p. 1.

guessin culminar en un acte de reivindicació popular per demanar la instal·lació del bust al lloc previst. Una part important d'aquest programa era la difusió de la faceta literària de l'artista, conegut a Aranjuez només com a pintor. En concret, es van traduir gloses aparegudes a *L'Esquella de la Torratxa* en què Rusiñol parlava d'Aranjuez, i van ser publicades al setmanari local i llegides a la ràdio, en castellà, però amb accent barceloní. També es va traduir l'obra de teatre *L'Homenatge* i se'n va preveure la representació al Teatro Real Carlos III. No cal dir que la majoria d'aquestes tasques van ser dutes a terme per l'únic membre del Foro Cívico capaç de traduir del català: el doctorand.

La resposta popular durant les primeres fases del programa va ser molt positiva i això va fer que es plantegés la traducció d'una part més gran de l'obra literària de Rusiñol. Una opció era tota la seva producció a *L'Esquella*. Per passar d'aquest punt a la realització d'una tesi doctoral només va fer falta algun suggeriment atrevit i l'excel·lent recepció de la idea per part de l'Escola de Doctorat de la UVic-UCC.

El doctorand va posar fil a l'agulla i va descobrir que els escrits de Rusiñol a *L'Esquella* eren una font incomparable per arribar a conèixer en profunditat l'artista, tant en català com en castellà. Aquest fet va donar títol a l'estudi.

Més tard, va arribar la pandèmia que tots hem patit i moltes activitats del programa van ser ajornades. El virus es va emportar un dels companys de l'associació, Arturo González, gran rusiñolià. Encara que «masa tard», com tots, i com es pot llegir moltes vegades al *Glosari*, aquest estudi vol ser també un homenatge per a aquest amic.

I quan haurem vençut totalment l'amenaça vírica, el Foro Cívico tornarà a planificar la representació de *L'Homenatge* en castellà, i el seguici popular amb una reproducció del bust, acompanyat de sardanes i castells organitzats pel Cercle Català de Madrid, i Tiago i Arturo somriuran beatíficament des del cel literari on segurament seuen junts. I podrem oblidar-nos de la rima VII adaptada que vam publicar al lloc web *Rusiñol En Aranjuez*:

Del almacén en el ángulo oscuro,
de sus dueños seguro olvidada,
silenciosa y cubierta de polvo,
veíase la caja.

¡Cuánto arte dormía en sus entrañas,
como el rusiñol duerme en las ramas,
esperando la mano del pueblo
que quiera rescatarla!

¡Ay!, pensé, ¡cuántas veces un genio
así duerme en el fondo de un arca,
y una voz como Lázaro espera
que le diga «Levántate y anda»!

1.2. PRECEDENTS

La producció literària de Rusiñol a *L'Esquella de la Torratxa* ha estat analitzada per diversos autors. És, sens dubte, una font molt valuosa d'informació sobre la seva vida, ja que cobreix un període de trenta-cinc anys.

De vegades ha constituït la base per a estudis específics d'aspectes tractats a les gloses. En aquest sentit, la doctora Palmira González ha inclòs a la seva tesi alguns dels escrits de Xarau que fan al·lusió al cinema.⁴ Un altre cas similar d'aprofitament i interpretació del text de Rusiñol a *L'Esquella* és la referència a gloses associades a la cuina de l'època que fa la doctora Eva Saumell a la seva tesi, relativa al món de la restauració de finals del segle XIX i començaments del XX i la seva connexió amb el teatre i la modernitat.⁵

Els biògrafs de Rusiñol han tractat aquest tema de maneres molt diferents. Josep Pla, en primer lloc, pràcticament no fa referència al *Glosari* i fins i tot arriba a classificar-lo de «papers superficials» quan parla dels escrits de l'època de la guerra mundial.⁶ Vinyet Panyella, al seu retrat cronològic del *caminant de la terra*, fa aparèixer alguns textos de *L'Esquella* en capítols determinats, com ara «Xarau contra Xènius» o «Les espurnes de la guerra».⁷

El pare Josep de C. Laplana inclou moltes més citacions del *Glosari* al seu retrat ambivalent de l'artista i l'home. Els esments es fan de manera sistemàtica a través del període de publicació de gloses. Al seu resum de cada any de la vida de Rusiñol, entre 1907 i 1925, se'n comenten algunes per aportar més informació sobre l'actualitat i alhora l'opinió i l'estat d'ànim de l'artista.⁸

4. Palmira GONZÁLEZ, *El cine en Barcelona: una generación histórica (1906-1923)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984.

5. Eva SAUMELL, *Cuina, teatre i modernitat. Barcelona 1888-1919*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2015.

6. Josep PLA, *Santiago Rusiñol i el seu temps*, 2a ed., Barcelona, Selecta, 1955, p. 337.

7. Vinyet PANYELLA, *Santiago Rusiñol, el caminant de la terra*, Barcelona, Edicions 62, 2003.

8. Josep de C. LAPLANA, *Santiago Rusiñol. El pintor, l'home*, 1a ed., Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

Josep Maria Cadena enfoca la qüestió des d'un punt de vista periòdic i descriu l'evolució de la relació de Rusiñol amb la revista, des del primer contacte fins a la desvinculació el 1925. Al llarg d'aquest recorregut, enumera els articles implicats i inclou alguns paràgrafs significatius relacionats amb temes «majors», com ara el Noucentisme i els viatges (Argentina, Granada, Mallorca, Itàlia).⁹

L'estudi més vast i de major profunditat és el que va portar a terme la doctora Margarida Casacuberta a la seva tesi doctoral.¹⁰ Es tracta d'una biografia completíssima de l'artista, des del punt de vista literari. Tota la producció de Rusiñol és analitzada de manera cronològica i la primera part del capítol cinquè dedica noranta pàgines al *Glosari* de Xarau. Aquest apartat està subdividit en quatre grans blocs o famílies: l'enfrontament amb la Lliga/Noucentisme/Xènius (que l'autora denomina Antiorsianisme), la cosmovisió rusiñoliana (actitud nostàlgica, catalanisme, visió de l'art, etc.), l'actitud durant la guerra mundial (francofília) i la connexió amb el senyor Esteve. A més d'això, les gloses apareixen a la resta d'apartats com a suport d'arguments amb relació a altres creacions de Rusiñol.

Als apèndixs, el número v està dedicat a la majoria de les publicacions de l'artista a *L'Esquella* i inclou una llista de més de setanta pàgines dels títols de les gloses de Xarau, gairebé complet, així com dels altres escrits signats per Rusiñol. També es poden trobar alguns dels textos transcrits, a tall d'exemple.

No obstant això, mai no s'ha fet una recopilació exhaustiva dels textos de Rusiñol a *L'Esquella*, ni la transcripció a format editable. Tampoc no s'ha dut a terme una classificació del conjunt segons tots els temes tractats. L'assoliment d'aquests dos objectius pot permetre una anàlisi complementària del perfil de l'artista a través dels textos ordenats i estructurats, cosa que s'ha denominat, en aquesta tesi, «un nou retrat».

No existeix una traducció al castellà d'aquesta producció, de la mateixa manera que succeeix amb la majoria de les obres de Rusiñol.

Finalment, tot i que diversos autors fan referència a les gloses apòcrifes, escrites per altres redactors de *L'Esquella* quan Rusiñol estava

9. Josep M. CADENA, «Santiago Rusiñol, col·laborador habitual de la premsa catalana del seu temps», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. xx (2006), p. 130.

10. Margarida CASACUBERTA, *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993, p. 801-806. Casacuberta publicà l'any 1997 *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat), que té com a origen la seva tesi. Si no s'especifica el contrari, citem per la tesi.

malalt, cansat o de viatge i, especialment, cap al final de la seva col·laboració amb la revista, no s'ha dut a terme fins al moment actual una identificació d'aquests textos. Aquesta tasca es considera essencial de cara a la construcció del retrat comentat abans a fi i efecte d'evitar contaminació ideològica o caracterial provinent d'altres escriptors.

1.3. *L'ESQUELLA DE LA TORRATXA*

La història dels orígens de la revista l'explicava el director de la publicació, Josep Roca i Roca, al número 1000.¹¹ *L'Esquella* (en aquell moment encara *La Esquella*), que prenia el nom de la famosa obra de Serafí Pitarra, va néixer «per fer favors» el 5 de maig de 1872, amb motiu de la suspensió governativa de *La Campana de Gràcia*, a fi de reemplaçar-la temporalment (tan sols se'n varen editar quatre números). El 1874 es va repetir la situació, amb quatre números més. I a la tercera, el 1879, la revista es va convertir definitivament en titular, com a germana menor de *La Campana*.

Es tractava d'una publicació satírica i en català, com la seva predecessora, que va començar modestament, amb dos mil exemplars, per evolucionar fins als vint-i-quatre mil de mitjana. La meitat es venien a la ciutat de Barcelona i la resta a Catalunya en general, amb una petita part exportada a l'estranger.

Al resum històric del número especial apareix un detall que defineix perfectament els lectors de la revista: l'any 1887, amb motiu de la desaparició de les peces de dos quartos (aproximadament sis cèntims), els preus de *La Campana* i *L'Esquella* es van reajustar, i la primera va passar a costar 5 cèntims, rebaixada pel seu perfil «polític de caràcter popular», mentre que la segona, «destinada a una altra classe de lectors», costava 10 cèntims, però oferia el doble de pàgines. Aquest segon grup de clients era la classe mitjana de funcionaris i menestrals, amb un nivell d'educació superior al dels obrers que compraven *La Campana* i la llegien en veu alta als tallers i les tavernes.¹² El major marge de benefici de *L'Esquella* va permetre incorporar a les seves files les millors firmes.

En consonància amb aquest objectiu, la publicació era essencialment republicana i, com a conseqüència, anticlerical i antiburgesa, específica-

11. P. DEL O, «Bosqueig històric», *L'Esquella de la Torratxa*, 11 de març de 1898, p. 147-154.

12. Jaume CAPDEVILA, '*L'Esquella de la Torratxa*'. 60 anys d'història catalana (1879-1939), Barcelona, Edafos, 2013.

ment contrària a la Lliga de Catalunya (amb l'excepció d'Enric Prat de la Riba, que va ser tractat sempre amb respecte des de la revista), característiques que derivaven del propietari, Innocenci López Bernagosi (polític i periodista), inicialment, i més tard del seu fill Antoni López Benturas. A partir d'aquí, en cascada, el director de la revista també exercia la seva influència a través de l'editorial. Josep Roca i Roca va ocupar el càrrec durant més de trenta anys i va impregnar els articles amb l'evolució de la seva actitud personal. Per exemple, el 1903 estava totalment a favor d'Alejandro Lerroux (donat el seu republicanisme) i s'alineava amb ell en contra d'un «catalanisme de dretes», però tres anys més tard es va situar a l'extrem oposat.¹³

Els temes tractats als seus articles eren, fonamentalment, les qüestions municipals i l'art, sobretot el teatre i concretament el teatre català, amb la premissa indispensable d'informar sobre l'actualitat sense cap dilació, una característica poc habitual per a una revista satírica. També incloïa humor de tipus sexista, típic a l'època a les revistes d'aquest sector, encara que relativament respectuosos, dirigit a lectors majoritàriament masculins. Amb aquests trets, Domènec Guansé defineix *L'Esquella* dient que «es va convertir en l'encarnació de l'esperit barceloní, dels sentiments i de la manera de pensar del ciutadà mitjà de Barcelona».¹⁴ Com a resultat d'aquesta equivalència, la revista es decantaria amb el pas del temps també cap al cinema i els esports, noves aficions del seu públic.

Amb tot, també es pot afirmar que el periòdic era absolutament independent. Malgrat la influència del tarannà dels López o dels directors, els redactors van gaudir sempre de llibertat per a la redacció d'articles, i aquest és un dels múltiples factors que van determinar la llarga relació entre la publicació i Rusiñol, donat el caràcter també independent de l'artista.

El nombre de col·laboradors que van passar per *L'Esquella* durant els primers vint anys, esmentats a l'article del número 1000, és immens. Això reafirma el concepte d'una publicació que no era l'obra d'una capelleta o d'un grup polític concret, és a dir, molt diferent del *¡Cu-Cut!*, setmanari equivalent dins la línia de la Lliga.

Santiago *Russinyol* ja apareix el 1890 dins el grup d'artistes col·laboradors, a la primera posició d'una llista de vint-i-cinc. Molt poc després passa a formar part dels nous col·laboradors literaris el 1891, també

13. Lluís SOLÀ I DACHS, '*L'Esquella de la Torratxa*' (1872-1939), Barcelona, Bruguera, 1970.

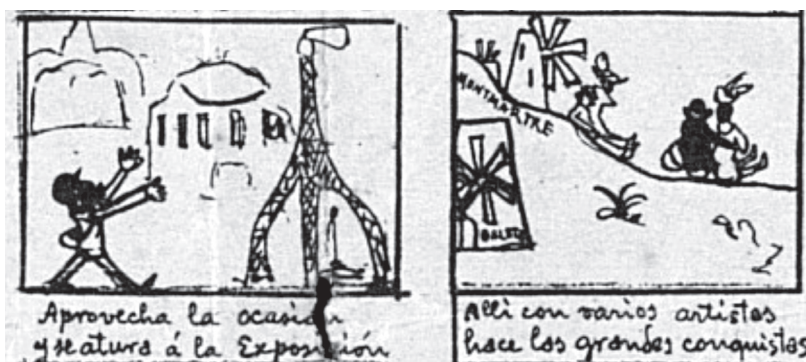
14. Domènec GUANSÉ, «El secret de *L'Esquella*», *Meridià*, 15 de juliol de 1938, p. 3.

encapçalant el grup, cosa que evidència un tracte especial a l'artista des del començament de la seva relació amb la revista.

De fet, una de les anècdotes més conegudes d'Antoni López explica com advertia els nous fitxatges que tan sols devien respectar dues persones, vetades per a la crítica: Santiago Rusiñol i el marquès de Foronda. Aquest segon, malgrat el seu estatus social oposat a la publicació, perquè va defensar la revista en un moment de suspensió governativa, i Rusiñol perquè era d'alguna manera la icona de *L'Esquella*.

Aquest Rusiñol periodista provenia de l'experiència prèvia a *La Vanguardia*, a més d'altres intervencions puntuals a revistes diverses. L'element inicial de contacte amb *L'Esquella* va ser, indirectament, Apelles Mestres, que hi va publicar el 1887 una crítica molt favorable dels seus quadres exposats a la Sala Parés.¹⁵ La relació entre tots dos es va consolidar i n'és una bona prova la glosa G19070913¹⁶ (amb resposta del dibuixant i poeta).

Poc després, l'any 1889, *L'Esquella* homenatjava l'artista a la secció «Caps de Brot», a la portada del número 528, on se'l veia retratat en forma d'ocell, acompanyat d'uns versos teòricament humorístics que en realitat eren elogis. Aquest va ser el pont definitiu bastit des de la

5. Part de l'auca «Historia de Don Antonio López, impresor».

Font: Biblioteca de Catalunya.

15. Josep M. CADENA, «Santiago Rusiñol, col·laborador habitual de la premsa catalana del seu temps», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. xx (2006), p. 130.

16. El sistema emprat per denominar les publicacions de Rusiñol a *L'Esquella* es compon d'una lletra (A si l'escrit va signat per ell i G si fa servir pseudònim) i la data de publicació en format any-mes-dia.

revista per incorporar Rusiñol al seu equip. Existeix una forta probabilitat que Rusiñol i Antoni López es trobessin per primera vegada aquest any, amb motiu del viatge del darrer a l'Exposició Universal de París. Aquest esdeveniment queda reflectit a l'auca «Historia de Don Antonio López, impresor» que van fer Josep Burgas i altres editors de *L'Esquella* (vegeu la imatge 5).¹⁷

Tot això devia propiciar la trobada física a Barcelona, inevitablement a la tertúlia de la Librería Española, i l'any següent *L'Esquella* incorporava dibuixos de Rusiñol, així com els primers textos un any més tard. La relació es perllongaria fins a la mort de l'artista, tot i que va abandonar les activitats com a col·laborador el 1925, després de trenta-cinc anys de publicacions a la revista.

Com a resum, podem afirmar que els motius de la llarga i fructífera relació entre Rusiñol i *L'Esquella* són els següents:

- Rusiñol era tractat com «un col·laborador més» en un diari com *La Vanguardia*, on havia d'escriure en castellà i estava subjecte a la línia ideològica editorial, clarament de dretes. A *L'Esquella* acariciaven el seu ego amb un tractament prioritari, podia escriure en català (indispensable per preservar la seva expressivitat, com descriu a la G19160211) i no estava obligat a seguir els dictats de propietaris ni directors. L'esperit republicà de la publicació era més proper als seus sentiments d'artista, amb independència del seu origen burgès.
- Hi va haver una simbiosi perfecta entre la revista i l'artista pel que fa a l'interès econòmic comú. *L'Esquella* es va convertir en l'aparador de les activitats pictòriques, literàries i personals de Rusiñol. Els seus llibres s'editaven des de l'editorial de la revista i es feia la publicitat de la seva producció artística, constantment, des de les seves pàgines. La fama de l'artista, malgrat el seu carisma, no hauria arribat ni de bon tros a ser tan extensa sense la interacció amb *L'Esquella*. De fet, es considera que el setmanari es va dedicar a potenciar la glòria de «la trinitat teatral catalana»: Àngel Guimerà, Ignasi Iglésias i Rusiñol, però és evident que el tercer es va endur la major part d'aquest esforç. Aquest efecte es podia apreciar fins i tot a la premsa estrangera, com per

17. Textos conservats per Josep Burgas en tant que redactor de '*L'Esquella de la Torratxa*', en molts casos publicats a la revista, i correspondència rebuda. 1901?-1930? (manuscrit 2115), Biblioteca de Catalunya.

exemple a *Le Figaro*, on se'l situava literàriament pel damunt de Guimerà:¹⁸

Quelqu'un semble aujourd'hui avoir dépassé Guimerà. Ce rival heureux, qui est plus connu en France comme peintre, c'est Santiago Rusiñol, dont les débuts datent d'une dizaine d'années [...] Rusiñol est plus sévère envers lui-même, sacrifiant tout au naturel et à la sincérité. D'un esprit d'observation plus aigu [...] Mais Rusiñol a fait mieux encore: il a écrit des pièces symboliques, comme *El jardí abandonat*, d'une poésie vraiment exquise.

Com a sinergia, l'artista va ser utilitzat per oposar-se amb humor i ironia a *La Veu de Catalunya*. Precisament en aquest sentit es va crear el *Glosari* de Xarau (pseudònim adoptat per Rusiñol) com a contrapunt d'aquell que publicava Eugeni d'Ors amb el pseudònim Xènius.¹⁹ La maniobra satisfia tres aspiracions alhora: la ideològica (oposició republicana a les dretes burgeses), l'estètica (oposició de la bohèmia-romanticisme-Modernisme, amb els quals combregaven Rusiñol i la revista, al Noucentisme de Xènius) i l'econòmica, segons la pràctica habitual en el món del periodisme: «Quan una nova secció a una publicació rival triomfa, s'ha de copiar, per baixar-li el to».²⁰

- La revista i l'artista, tots dos barcelonins, sintonitzaven pel que feia a la seva visió de Barcelona, més propera al mil vuit-cents que a la realitat del moment, i es manifestaven conjuntament en contra del progrés que arribava amb el nou segle. Com diu la doctora Margarida Casacuberta,²¹ la cultura menestral, el gust per la paròdia, l'afició pels àpats i les tertúlies enllaçaven Rusiñol i *L'Esquella*.
- Les publicacions en forma d'articles van constituir per a Rusiñol un «camp de proves» i «planter» per a les seves obres majors. Molts escrits apareguts a *L'Esquella* van ser adaptats i/o desenvolupats per ser inclosos en recopilacions i obres de teatre. Aquests aprofitaments seran als comentaris dels escrits implicats.

18. «Le théâtre catalan», *Le Figaro*, 1 de juny de 1907, p. 3.

19. XÈNIUS, «Glosari», *La Veu de Catalunya*, 1906-1920.

20. Testimoni oral. Converses amb el periodista Josep M. Cadena sobre l'activitat periodística de Rusiñol.

21. Margarida CASACUBERTA, *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993, p. 801-806.

1.4. OBJECTIUS

L'objectiu principal d'aquest estudi és l'elaboració d'un nou retrat de Santiago Rusiñol a través dels seus escrits a *L'Esquella de la Torratxa* per descobrir noves facetes del seu caràcter, el seu comportament i la seva història.

Per a aquest objectiu ha calgut la compilació i tractament dels escrits necessaris. A l'apartat 1.5.1 es descriu la metodologia emprada en les diverses etapes parcials del procés: identificació, descàrrega, transcripció via OCR, correcció, afinat, classificació sistemàtica, creació d'una base de dades, traducció i elaboració de notes. També es detallen els criteris respectats per a cada estadi.

El resultat ha estat la creació de la font de treball principal, tal com es pot veure a l'apartat 1.6. A partir d'aquest punt, la meta de l'estudi s'ha pogut assolir a través de l'anàlisi dels textos en l'àmbit cronològic i transversal, amb l'ajuda de la base de dades per a la selecció dels subgrups necessaris per a cada recerca específica. Els resultats —que s'han establert en blocs temàtics rellevants per al retrat de Rusiñol— es discuteixen al capítol 2.

Un darrer objectiu, aparegut durant la realització dels anteriors, ha estat la identificació de gloses apòcrifes dintre del conjunt estudiat. Efectivament, com es descriu al punt 2.1., alguns biògrafs havien assenyalat la presència de gloses no escrites per Rusiñol dintre del *Glosari*, però mai no s'havien determinat específicament. La distinció d'aquests textos ha permès dur a terme totes les anàlisis sense cap «contaminació» externa.

1.5. METODOLOGIA I CRITERIS

Per a l'elaboració del nou retrat de Santiago Rusiñol a través dels seus escrits a *L'Esquella de la Torratxa* s'han completat les etapes descrites a continuació, per a les quals s'indiquen els procediments seguits i les premisses respectades.

1.5.1. Transcripció

1.5.1.1. Identificació dels escrits de Rusiñol a *L'Esquella*: la detecció del conjunt de textos s'ha fet basant-se en llistes prèvies, com ara la que figura a la tesi de la doctora Casacuberta²² o al llibre *Rusiñol. La*

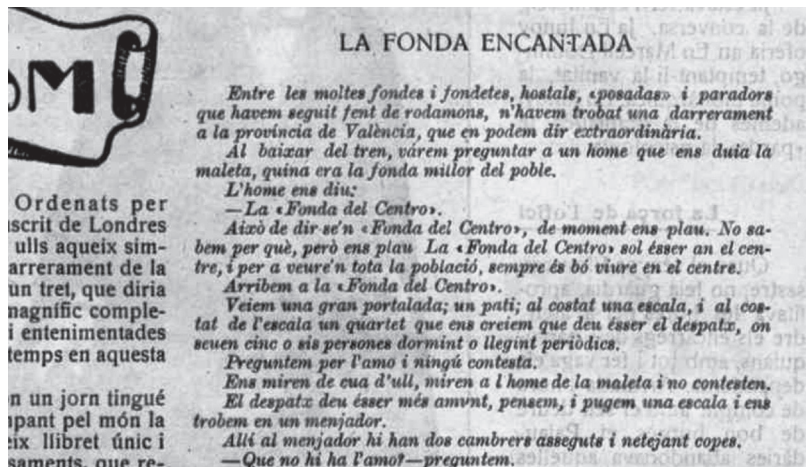
22. Margarida CASACUBERTA, *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.

ploma d'en Xarau,²³ així com tenint en compte diverses referències puntuals a d'altres fonts bibliogràfiques. A partir d'aquests s'han localitzat els textos als fitxers digitalitzats de la revista, presents a l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA). La recerca avançada al fons electrònic ha permès trobar alguns escrits que no figuraven a les llistes consultades.

1.5.1.2. Creació del fons de documentació bàsic: s'han descarregat més de nou-cents fitxers corresponents als exemplars de *L'Esquella* que contenen textos de Rusiñol per poder treballar-hi sense necessitat de connexió en línia. Els exemplars han estat descarregats complets, cosa que permet obtenir més detalls de la situació i les circumstàncies del moment per a cada escrit de Rusiñol.

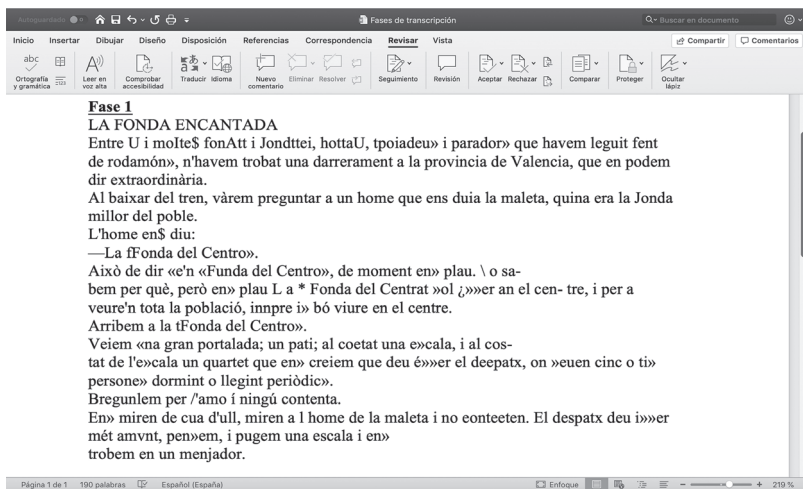
1.5.1.3. Conversió d'imatges (vegeu la imatge 6) a Word mitjançant OCR: els escrits seleccionats han estat transcrits a format de procesador de textos, amb ajuda de programari de reconeixement òptic de caràcters, a fi i efecte de crear un suport editable.

1.5.1.4. Primera lectura, revisió dels textos i correcció d'errors: òbviament, donat l'estat d'alguns exemplars de *L'Esquella* i, en general, la

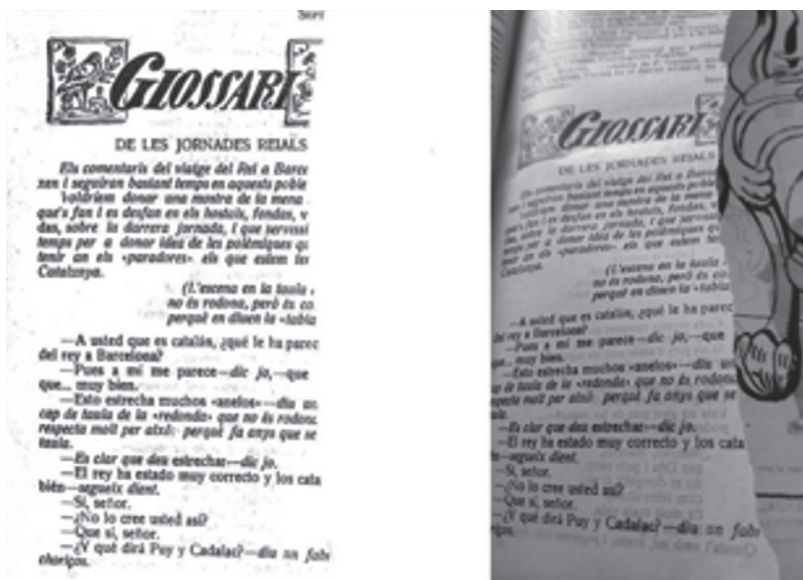

6. Original de *L'Esquella*.

23. Rusiñol. *La ploma d'en Xarau*, Barcelona, Museu Diocesà de Barcelona, 2007.

7. Exemple de transcripció OCR.

8. Exemplar danyat de L'Esquella.

Font: Ateneu Barcelonès.

qualitat de les imatges incloses a ARCA, les eines electròniques només aconseguixen una transcripció parcial (vegeu la imatge 7). En conseqüència, cal efectuar una revisió detallada i comparació amb el text original per corregir manualment els errors de l'etapa precedent.

1.5.1.5. Afinat: per als casos de fitxers d'ARCA en què es mostrava una imatge molt deficient (vegeu la imatge 8), o quan l'exemplar desitjat no es trobava a la col·lecció electrònica, s'ha dut a terme una revisió «física» de la revista a l'Ateneu Barcelonès i a la Biblioteca de Catalunya.

1.5.1.6. Classificació sistemàtica: a partir de la primera lectura, s'han etiquetat els textos amb identificació composta d'una lletra (G per a les gloses signades per Xarau o qualsevol altre pseudònim i A per als escrits signats per Rusiñol amb el seu nom) i un número indicatiu de la data de publicació amb format any-mes-dia. En cas de més d'una publicació a la mateixa data, s'han afegit etiquetes A, B, C.

A continuació s'han catalogat els textos d'acord amb categories i segons els temes tractats. Per a cada escrit s'han admès fins a tres etiquetes classificatòries (això no vol dir que no pugui haver-hi més de tres temes en alguns escrits, però s'han escollit en cada cas els més significatius).

Les categories emprades han estat les següents:

Notícies i anècdotes	Costumisme
Guerra	Dona
Religió	Toros
Crítica social	Catalanisme
Política	Classes socials i sindicalisme
Espanya	Lloes
Teatre	Poesia
Música	Menjar i beguda
Pintura	Noucentisme
Ciència/progrés	Urbanisme/arquitectes/tales
Salut (inclou metges, esport, balnearis, dietes, vegetarians)	Cinema
Temps	Mallorca
Itàlia	Aranjuez i la Manxa
Granada i Andalusia	Altres viatges
S. R. (Santiago Rusiñol en estat pur)	

Aquestes etiquetes temàtiques no s'han basat en cap indexació prèvia i provenen de la identificació als escrits de les fílies, fòbies i temes recurrents de Rusiñol. Una primera llista més extensa de temes ha estat reduïda fins als vint-i-nou seleccionats mitjançant l'associació d'elements comuns i l'eliminació dels menys freqüents.

1.5.1.7. Criteri de tractament dels textos: els escrits s'han deixat amb el seu format original, sense fer cap correcció lingüística ni d'estil. Tan sols s'han rectificat els errors de tipografia obvis. D'aquesta manera, evidenciem la transformació del llenguatge que fa servir Rusiñol al llarg de trenta-cinc anys i els criteris usats per la revista, cosa que reflecteix també l'evolució de la llengua durant aquest període, des d'una posició inicial del català «tal com es parlava» fins a arribar a la normalització.

Adicionalment, els textos sense tractament han suposat una eina molt valuosa a l'hora de detectar les gloses apòcrifes, exercici que s'ha basat, sobretot, en l'expressivitat específica de Rusiñol.

1.5.2. *La creació d'una base de dades*

A partir de la classificació sistemàtica ja descrita s'ha elaborat una base de dades en format Excel amb utilització de macros en què es recullen tots els escrits, amb la seva etiqueta d'identificació completa, títol (o títols), resum del text i categories (fins a tres) per a cada registre. Aquesta eina permet la selecció automàtica de grups associats a determinats criteris, cosa que resulta essencial per a facilitar l'anàlisi transversal.

1.6. LA FONT PRINCIPAL DE TREBALL

Aquest estudi ha utilitzat com a nucli d'informació per a l'elaboració del nou retrat de Santiago Rusiñol els seus escrits a *L'Esquella de la Torratxa*, que es consideren l'eina més apropiada i completa per arribar a conèixer l'artista i la seva evolució durant, almenys, trenta-cinc anys de la seva vida. Es tracta de més de nou-cents textos publicats en números de la revista entre 1891 i 1925, amb una freqüència creixent al llarg d'aquest període. Al final d'aquest capítol es mostra la distribució i el detall d'aquesta producció literària. La majoria correspon al *Glosari*, aparegut entre 1907 i 1925.

Mai no s'ha fet una compilació de totes les publicacions esmentades. Algunes, de manera bastant puntual, formen part d'altres obres (com ara els monòlegs, *Anant pel món*, *Oracions*, *El poble gris*, *L'illa de la*

calma, etc.) i, pel que fa al *Glosari*, només es va fer una publicació molt parcial d'una selecció de gloses.

De fet, a *L'Esquella* 19150219, s'anunciava la publicació del *Glosari* compilat:

Ficsin-se els nostres llegidors en la data d'avui, ja que segurament esdevindrà cèlebre en la història de Catalunya. Sí, estimats amics; avui vos anunciem que dintre molts pocs dies començarà la publicació íntegra del *Glosari*, d'en Xarau, el cèlebre Xarau, que és el primer que recordant als glosadors de Mallorca els va portar a la nostra terra.

Aquest llibre, que un editor modest i patriota ens oferirà, ve a ésser com l'història de nostre pa de cada dia, amb explicacions, fetes amb tota cura, de com estava amanit, de lo que s'hi menjava barrejat i de si era tendre o sec. Es una escola dintre la qual en Xarau fa de mestretites: dóna premis als aplicats i pica els dits als que s'embruten les mans. Devegades, quan està de bon humor, explica històries d'unes illes encantades.

La seva edició honorarà al nostre país; desde fa molt temps els diaris d'Espanya, d'Amèrica, àdhuc de França, no deixen de parlar d'en Xarau, sempre alabant-lo, però tant i tant, que lo menys que li diuen és que canta i refila com un rossinyol.

Tota la nostra terra respondrà a l'esforç de l'editor benemèrit —que en altres publicacions hi perd diners— tant més, quan ell presenta l'obra de manera que pugui esdevenir a l'abast de tot-hom.

El volum apareixerà dissabte, 13 de març. No vos en descuideu.

Així com avui ve a ésser l'Anunciació, aquesta última data serà el Nadal de les lletres catalanes.

Però poc després, a *L'Esquella* 19150318, es parla de problemes per a la publicació:

Per causes agenes a la nostra voluntat no hem pogut fer sortir el dia 13 el *Glosari* d'en Xarau.

I al número 19150326 s'avisava encara, en clau humorística, del retard pel que fa a la sortida del *Glosari*:

Als milers de persones que passen per aquesta Administració en busca de l'anunciat «*Glosari*» d'en Xarau, hem de fer avinent que'l no haver encara aparegut no és culpa nostra, sinó de la maleïda guerra que patim.

Es el cas que en Xarau és persona molt delicada i no vol donar al públic res que no li plagui an ell en absolut, i en les cobertes que li ensenyàrem com a prova hi trobà el tap de que la tinta no era prou forta.

Hem tingut de demanar-ne a Alemanya, i amb lo poc que'ns estimen i les dificultats dels transports, no sabem quan serà aquí.

De totes maneres, confiem en donar-lo aviat al públic que tant l'espera. Ah! Hi hauràn exemplars en paper de fil; s'admeten comandes.

Finalment, a *L'Esquella* 19150423, s'anuncia definitivament la venda del llibre:

Ja està; com ho havíem promès, després de sacrificis personals i pecuniaris que no volem relatar per no enternir als lectors, l'obra magna d'aquest segle, el compendi de saviduría, d'observació, d'estètica, d'història dels nostres temps, de gracia i de tendresa que és el «Glosari» d'en Xarau sortirà al carrer tal dia com avui.

Del contingut no n'hem de parlar nosaltres, però ficsin-se en la tinta; don Antoni hi ha posat tots els ets i uts; és una tinta com cal.

No obstant això, de les més de quatre-centes gloses publicades fins a aquell moment, només cinquanta-sis, sense ordre cronològic, van ser incloses al *Glosari*. Probablement aquest volum havia de ser el primer d'una sèrie, com així ho suggereix el fet que tan sols cobreixi part dels anys 1907-1910. L'edició va ser aprofitada per a afegir títols, fer canvis i normalització lingüística, com es pot veure a la llista següent:

- G19080228 Sense títol → Entre glosadors
- G19080306 Sense títol → Crisi
- G19080320 Sense títol → Salva l'ànima però no atropellis
- G19080717 Sense títol → Fent pàtria
- G19090305 Una mare → Un dubte
- G19090528 Tot badant
- G19070823 Sense títol → París. – La santa mandra
- G19070920 Sense títol → Poesia pràctica
- G19071101 Sense títol → Dormim-hi
- G19080110 Sense títol → El Congrés vist per sobre
- G19080410 Sense títol → El ball polític
- G19080403 Sense títol → L'art mecànic
- G19080327 Sense títol → Les regidores
- G19080417 Sense títol → Els senyors del subsuelo
- G19080424 Sense títol → Educació física
- G19080501 Sense títol → Firmes perdudes
- G19080508 Sense títol → Qui dia passa any empeny

- G19080605 Sense títol → Ni en les ermites
G19080619 Sense títol → Compréu paperets
G19080710 Sense títol → Cercant la fresca
G19080724 Sense títol → Filosofia barata
G19080731 Sense títol → Volverán las oscuras...
G19080807 Sense títol → L'estiu artificial
G19080821 Sense títol → Bèsties i modes
G19080904 Sense títol → Quadros vells
G19080918 Sense títol → Qui vulgui botxí que se'l pagui
G19080925 Sense títol → Excomunicant
G19081002 Sense títol → Malures d'higiene
G19081009 Sense títol → Un riu obrer
G19081016 Sense títol → Acadèmics de secà
G19081231 En Pere Romeu
G19090129 La creu roja de la reforma → Relíquies urbanes
G19090205 Sense títol → Nevades casolanes
G19090312 Els pobres arbres → La festa dels podadors de l'arbre
G19090402 Progrés a mitges → Avenç de pobre
G19090416 Les traduccions → Traductors transcendents
G19090430 La colla del llegum → Blederies
G19080507 El glosador vota → «El dret del vot»
G19090604 Sense títol → Art oficial
G19090514 Fent patria → Millorant la raça
G19090618 Les dames grises → Monges grises
G19090730 La guitarra → Flaires i sorolls
G19090806 El club d'en Guerrita → El club de l'hèroe
G19090813 Entre germans → Una venjança
G19090820 L'exèrcit de l'acuarela → Les dones d'aigua
G19090903 La qüestió del treball → Gent d'estisora
G19090910 Moros de bé → Vanitats moresques
G19090917 La guerra al xiprer
G19090924 L'alegria andalusa
G19091001 «El Personas» → El «Personas»
G19091015 Sense títol → Medicació andalusa
G19091022 La casa del viudo
G19091105 El «gazpacho»

- G19091126 Sense títol → Ceràmica d'Empúries
- G19100211 El sacerdocí de la crítica
- G19100304 La crisi a Montserrat → La crisi a Montserrat

En realitat, el projecte no va ser reprès fins dotze anys més tard. Aquesta vegada, trenta-nou gloses en ordre cronològic (1907-1922) van ser incloses a *Coses viscudes*, publicat el 1927, amb lleugers canvis de títol associats a la normalització lingüística. La majoria (tretze) pertanyen a l'any 1914, amb un salt significatiu entre aquest i el 1922, representat per gloses del viatge a Itàlia:

- G19070913 Vianda del temps
- G19080214 Sense títol → Nota de color
- G19090115 En Dionís Puig
- G19090319 Versos de Joan Alcover
- G19090409 El Multinòmetre
- G19100325 La visita «al cascarón»
- G19100415 «Chantecler» y prou → «Chantecler»... i prou
- G19100610 Els «pesos»
- G19100624 Paraules i obres
- G19110407 El progrés i les criatures
- G19110901 Estiuejant
- G19111124 La *pareja*
- G19120223 Esports d'hivern
- G19120412 La batalla de l'arròs
- G19120503 L'hospital de Sitges
- G19120524 Setmana artística → Tongada artística
- G19130103 Diversions ab modos → Diversions amb modos
- G19130124 Barcelona, estació d'hivern
- G19130502 Aventatges de la guillotina → Avantatges de la guillotina
- G19130530 Què tant «règim» → Què tant règim
- G19130926 La cacera del cinglà → La cacera del senglar
- G19131017 Mides preventives
- G19140206 L'Isle Soler
- G19140306 Visca l'igualtat! → Visca la igualtat
- G19140313 El naufrag i l'autoritat → El naufrag i l'autoritat
- G19140327 El mort i la justícia → La mort i la justícia

G19140403	El Buç → El Bus
G19140424	Crisi de dones
G19140508	Coses de l'«avi» → Coses de «l'avi»
G19140515	Parlant amb El «Gallo» → Parlant amb «El Gallo»
G19140522	Un bacallà d'honor
G19140529	La reixa
G19140619	Un brindis i una orella
G19140710	El jardí abandonat
G19140918	Espurnes de la Guerra
G19220929	Arribem a Ventimiglia
G19221006	Els «cicerones»
G19221027	La terra dels xiprers
G19221103	L'«albergo»

Així doncs, per reunir la font principal de treball per a la realització de la tesi, ha estat necessària la recerca i identificació de tots els textos de Rusiñol a *L'Esquella* (signats com a Rusiñol, Russinyol, Rusiñol, Núvol, Estátua, Xarau i Uarax). Aquest exercici s'ha dut a terme a partir de les revistes digitalitzades a l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues,²⁴ així com a través de consultes dels exemplars «físics» a la Biblioteca de Catalunya i a l'Ateneu Barcelonès, com es descriu a l'apartat «Metodologia i criteris».

Un cop acabada aquesta etapa, s'han pogut recollir els 943 textos enumerats a continuació.

1.6.1. *Les 943 publicacions teòriques*

■ 19 textos a *La Esquella*²⁵ previs al *Glosari*.²⁶

• 15 als almanacs:

- 9 escrits signats Santiago *Russinyol*.²⁷ 1891, 1892, 1893 (× 2), 1894, 1895, 1896, 1898, 1899.

24. *L'Esquella de la Torratxa* (1872-1939) [en línia]. A: ARCA <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/consulta/busqueda_referencia.do?campo=idtitulo&idValor=70>

25. Passa a denominar-se *L'Esquella* el 1910.

26. Rusiñol només utilitza la paraula *Glossari* entre 1919 i 1921. Majoritàriament, *Glosari*, glosa i glosador, com Xènius.

27. Catalanització del seu cognom (encara que conserva Santiago) a la signatura, fins al canvi de segle. Molt probablement iniciativa de la redacció, ja que al mateix període signava els quadres com a *Rusiñol*.

- 6 escrits signats Santiago *Rusiñol*. 1901, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907.
- 4 als setmanaris:
 - 1 escrit signat Santiago *Russiñol*. 1891.
 - 1 escrit signat Santiago *Rusiñol*. 1905.
 - 2 pseudogloses signades amb pseudònims diferents (*Núvol* i *Estàtua*). 1893 (× 2).
- 924 publicacions durant el període del *Glosari*, fins a l'abandó definitiu per part de Rusiñol (del 21 de juny de 1907 a l'11 de setembre de 1925).
- 10 als almanacs:
 - 10 escrits signats Santiago *Rusiñol*. 1909 (1910 traducció de Daudet. No es considera), 1912, 1913, 1914, 1915, 1919, 1920, 1922, 1923, (el 1924 repeteix l'escrit de 1891. No es considera), 1925.
- 914 als setmanaris:
 - 13 escrits signats Santiago Rusiñol. (1910 *Del Born al Plata*, 45 escrits, llibre complet. No es considera), 1912, 1913, 1916, 1917 (× 1) + 1917 *10 jorns al front italià* (× 8), 1918.
 - 901 gloses signades per Xarau (1 Uarax el 19140102).

Cronologia detallada de les gloses:

1907: 27 (a 26 números)
 1908: 51
 1909: 48
 1910: 52
 1911: 52
 1912: 52 (a 51 números. Inclou part de *L'Illa de la Calma*, signat com a Xarau)
 1913: 53 (a 52 números)
 1914: 59 (a 53 números)
 1915: 54 (a 51 números)
 1916: 53 (a 52 números)
 1917: 40
 1918: 44

1919: 44

1920: 49

1921: 52

1922: 48

1923: 52

1924: 51

1925: 20

Tanmateix, durant la fase d'anàlisi transversal dels escrits, com es detalla a l'apartat «2.1. Rusiñol apòcrif», s'han detectat 123 textos que no van ser escrits per Santiago Rusiñol. No han estat considerats per a la realització del nou retrat de l'artista. Un cop eliminats de la llista prèvia, el detall de les publicacions reals de Rusiñol a *L'Esquella* es mostra a continuació.

1.6.2. *Les 820 publicacions reals*

■ 19 textos a *La Esquella* previs al *Glosari*.

- 15 als almanacs:
 - 9 escrits signats Santiago *Russinyol*. 1891, 1892, 1893 (×2), 1894, 1895, 1896, 1898, 1899.
 - 6 escrits signats Santiago *Rusiñol*. 1901, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907.
- 4 als setmanaris:
 - 1 escrit signat Santiago *Russiñol*. 1891.
 - 1 escrit signat Santiago *Rusiñol*. 1905.
 - 2 pseudogloses signades amb pseudònims diferents (*Núvol* i *Estàtua*). 1893 (× 2).

■ 801 publicacions durant el període del *Glosari*, fins a l'abandó definitiu per part de Rusiñol (del 21 de juny de 1907 a l'11 de setembre de 1925).

- 10 als almanacs:
 - 10 escrits signats Santiago *Rusiñol*. 1909, (1910 traducció de Daudet. No es considera), 1912, 1913, 1914, 1915, 1919, 1920, 1922, 1923 (el 1924 repeteix l'escrit de 1891. No es considera), 1925.

- 791 als setmanaris:
 - 13 escrits signats Santiago Rusiñol. (1910 *Del Born al Plata*, 45 escrits, llibre complet. No es considera), 1912, 1913, 1916, 1917 (× 1) + 1917 *10 jorns al front italià* (× 8), 1918.
 - 778 gloses signades per Xarau (1 Uarax el 19140102).

Cronologia detallada de les gloses:

- 1907: 27 (a 26 números)
- 1908: 51
- 1909: 48
- 1910: 25 (eliminades 27 apòcrifes)
- 1911: 51 (eliminada 1 apòcrifa)
- 1912: 52 (a 51 números. Inclou part de *L'Illa de la calma*, signat com a Xarau).
- 1913: 53 (a 52 números)
- 1914: 59 (a 53 números)
- 1915: 54 (a 51 números)
- 1916: 53 (a 52 números)
- 1917: 39 (eliminada 1 apòcrifa)
- 1918: 43 (eliminada 1 apòcrifa)
- 1919: 44
- 1920: 46 (eliminades 3 apòcrifes)
- 1921: 42 (eliminades 10 apòcrifes)
- 1922: 40 (eliminades 8 apòcrifes)
- 1923: 31 (eliminades 21 apòcrifes)
- 1924: 15 (eliminades 36 apòcrifes)
- 1925: 5 (eliminades 15 apòcrifes)

Un nou retrat de Santiago Rusiñol mostra deu facetes d'un poliedre humà força llunyà del mite que ell mateix va crear: una persona incapaç d'escriure amb el to agressiu que feien servir els redactors apòcrifs que de vegades el substituïen. Un net marcat per una mort sempre omnipresent a la família. Una tendència gasiva i alhora balafiadora. Un comportament molt menys misogin i *donjuanesco* que aquell que se li ha atribuït habitualment. Un modernista contrari a la modernitat del progrés industrial i material. Una visió dual, contrària i favorable a la vegada, del món de les tradicions (toros o religió). Un teòric enemic de «l'altre glosador», Eugeni d'Ors, a qui en realitat admirava. Un artista que s'autoatribuïa llicència per mirar la realitat amb els ulls de la imaginació (faulista, metafòric) o mostrar-se incoherent fent servir l'essència de la seva antiga bohèmia. Un malalt amb molta salut, gràcies als seus secrets epicuris. Un productor de sentències nat. I un visitant assidu d'Aranjuez, generós, ocupat fins a la mort en la tasca de plasmar l'encant dels jardins abans no s'esborrés per sempre, regalant-los la immortalitat que ell també buscava.

TEXTOS I ESTUDIS
DE CULTURA CATALANA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat